

Спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України

Фелікс Барановський,

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології

Східноукраїнського національного університету
ім. В. Даля

Сучасний аналіз процесу суспільно-політичних перетворень в Україні має базуватися на тому, що одним з пріоритетних напрямів розвитку політологічних досліджень слід вважати необхідність врахування як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, котрі зумовлюють потребу модернізації держави й суспільства в Україні, а також тенденції до взаємозалежності та інтегрування цих чинників. Все це потребує гнучкого реагування представників політичної науки і суб'єктів політичного процесу на нові цивілізаційні виклики й тенденції суспільного розвитку, в тому числі і в межах європейської інтеграції.

Однією з означених вище тенденцій можна вважати створення політичними засобами суспільного механізму, який був би здатний сформувати нові суб'єкти модернізації. При цьому слід зазначити, що чим пізніше розпочинається модернізаційний процес, тим складнішим і тривалішим він буде. Цю тенденцію необхідно враховувати при осмисленні перспектив політичної модернізації українського суспільства.

Не слід забувати про одну з основних потреб сучасного суспільства – розвиток інформаційного суспільства, розширення сфери індивідуальної свободи людини, створення для неї можливостей вільного вибору варіантів самореалізації. У цьому зв'язку зазначені аспекти в комплексі, а також необхідність всебічного дослідження взаємовпливу становлення ефективної демократичної політичної системи України і сучасних євроінтеграційних процесів і визначають мету цієї статті – аналіз та визначення чинників, що обумовлюють спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України.

Треба відзначити, що суттєвим дефектом моделі модернізації, яка

використовується у більшості пострадянських держав, є величезна інерційність, що істотно знижує, а в деяких випадках і виключає можливість подальших змін на власній основі. Небажання української правлячої еліти хоч якось обмежити вплив кланових угруповань та бюрократії на політичну систему і відокремити владу від бізнесу визначило низьку ефективність політичної системи і кризовий стан суспільства загалом. Країни Центрально-Східної Європи теж мали аналогічні проблеми: нестримну корупцію, сумнівні приватизаційні оборудки, підозрілу банківську практику, за якої кошти позичалися винятково завдяки політичним зв'язкам. Все це підривало народну віру у демократичний порядок [1]. В цьому плані, як відзначає чеський дослідник Д. Пеге, лише гранітна наполегливість ЄС щодо неприйнятності такої практики сприяла поступовому поліпшенню, а з ним і відновленню довіри до інститутів демократії у частини громадян країн-кандидатів [2].

На нашу думку, без врахування євроінтеграційного контексту навряд чи може бути можливим адекватний аналіз як нинішнього етапу становлення ефективної демократичної політичної системи України, так і подальшого її вдосконалення. В цьому контексті слід підкреслити, що міцність інтеграції і стабільний розвиток Європейського Союзу значною мірою обумовлені тим, що його основу складають держави з розвинутою демократичною політичною системою.

Безкомпромісність європейського вибору України сьогодні очевидна. Це для України магістральний шлях вирішення внутрішніх і зовнішньополітичних, економічних і соціокультурних проблем, утвердження її у світі як потужної, конкурентоспроможної держави. Цей вибір обумовлений історичними, геополітичними і ментальними характеристиками, продиктований потребами розгортання загальної динаміки посттоталітарного і постіндустріального розвитку та глобалізаційних процесів, з якими людство вступило у XXI століття.

Як зазначає Б. Гаврилишин, „можна згадати приклад Ірландії, яка була однією з найбільш бідних країн Європи і завдяки членству в ЄС, великим дотаціям з Фонду регіонального розвитку та іншим формам допомоги стала в авангарді технологічного, економічного й політичного розвитку Європи” [3]. „Основна маса економічних, інституціональних, правових і судових реформ, яких вимагає ЄС, є просто необхідною для консолідації демократії – з членством або без членства в ЄС, а також для протидії викликам глобалізації. Таким чином, є на краще те, що це відбувається під тиском та за сприяння ЄС” [4].

Серед чинників, що визначають спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України можна визначити такі: подолання суперечностей демократії і поліпшення її функціонування; заходи щодо усунення найбільш серйозних порушень у діяльності парламентської демократії; зміна методів рекрутування народних представників і посадових осіб; скорочення бюрократичного

апарату; скорочення терміну дії депутатських мандатів; вплив на партії ззовні через наукові інститути, фонди тощо; посилення розвитку місцевого самоврядування; поступове впровадження моделі праймериз (первинних виборів).

В межах шляху у напрямі вдосконалення демократичних процесів можна виділити такі з них.

1. Консолідація самої суті демократії. Інститути громадянського суспільства, зокрема засоби масової інформації, повинні ефективніше використовувати функцію комунікації між суспільством і державою, внаслідок чого зміцнюють їх демократичні основи.

2. Орієнтація на більшу відкритість суспільних організацій. Великі суспільні і політичні об'єднання все ще не відіграють своєї історичної ролі. Принципи громадянської ангажованості мають бути більш прозорими й демократичними, жорстко фіксоване членство може поєднуватися з участю у діяльності та заходах цих організацій.

3. Кристалізація національної ідеї, побудованої на цінностях демократичної, соціальної, правової держави. Наразі очевидно, що, незважаючи на індивідуалізацію, плюралізацію способу життя громадян, загальні соціальні ознаки і відчуття спільної долі не були втрачені. Це наочно продемонстрували події „помаранчевої осені” 2004 року. „Важливе значення для суспільної єдності мають певні спільні уявлення та ідеї” [5]. В цьому зв'язку важливим є твердження Дж. Холла: „Без спільних ідей неможливі жодні спільні дії, а без спільних дій люди ще існують, але суспільний організм існувати не може. Отже для того, щоб виникло суспільство і, тим більше, для того, щоб воно досягло процвітання, необхідно, щоб уми всіх громадян були незмінно об'єднані і трималися в колі кількох провідних ідей” [6].

4. Розбудова розвиненого інформаційного суспільства. Неможливо досягти успіху в здійсненні політичної модернізації без належної уваги до комунікативного компонента політичної системи. На сьогодні немає сталих комунікацій між державною владою і населенням. Йдеться про розвиток так званої електронної демократії та функціонування електронного уряду.

Демократія не вичерпується масовою участю у виборах і референдумах. Демократичні закони й установи не діятимуть, якщо громадянам бракує демократичної свідомості і демократичного менталітету.

До цього ж відноситься й рівень суспільного ставлення до такого ганебного явища, як корупція. Нині в Україні корупція є не лише проявом організованої злочинності, але й способом і формою суспільних відносин. Це системний феномен. Відтак антикорупційна діяльність має стати предметом щоденної суспільної уваги. Відповідні заходи повинні бути зорієнтовані на удосконалення законодавчих механізмів протидії корупції, в тому числі й через повномасштабне включення до міжнародних механізмів взаємодії. До участі в антикорупційних програмах мають

активно залучатися організації громадянського суспільства, передусім через програми громадської освіти і дослідницькі проекти, а зусилля ЗМІ мають спрямовуватися на подолання толерантного ставлення до корупції, яке панує в суспільстві, та активізацію громадської підтримки. Подолання масштабної корупції в українському суспільстві та серед політичної еліти є одним з найважливіших та найскладніших завдань демократичних перетворень.

Проблеми зі становленням демократії, забезпеченням прав людини і верховенства права істотно гальмують процес європейської інтеграції. Навіть поверхові проблеми з реалізацією європейських політичних цінностей можуть зупинити або істотно загальмувати євроінтеграційні процеси. А більш інтенсивне просування євроінтеграційним шляхом може позитивно сприяти розв'язанню означених проблем.

В цьому сенсі, на нашу думку, важливими чинниками, які визначають спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України, є такі: відхід від надмірної харизматизації суб'єктів політичного процесу; запобігання політичним конфліктам.

Перший чинник пов'язаний з переходом від надмірної персоніфікації політичного спектра до спектра, побудованого на ідеологічних засадах, основою яких є саме європейські цінності демократії, дотримання прав і свобод громадян, соціального розвитку, раціоналізму і толерантності. При цьому принцип змагальності, який полягає у відкритості й прозорості програм політичних партій, вимагає постійної легітимації з боку електорату, можливості критичного ставлення, що спонукає до постійного оновлення.

Щодо другого чинника, то слід зазначити, що сучасний етап державотворення в Україні супроводжується конфліктами між виконавчими і законодавчими функціональними суб'єктами влади, партіями, окремими політичними лідерами, парламентськими фракціями, Секретаріатом Президента й апаратом Кабінету міністрів, між центральною і місцевою владою, державними адміністраціями і місцевими радами тощо.

Конфліктність у процесі формування політичної системи зумовлена багатьма причинами, зокрема зміною суспільних відносин, формуванням нових політичних структур, утвердженням і формуванням нової політичної еліти. Все це свідчить про проблеми у комунікативній підсистемі політичної системи. В цьому аспекті однією з найважливіших цілей та детермінант вдосконалення політичної системи має бути консолідація суспільства, консенсус щодо функціонування таких основних політичних інститутів, як інститут президента, політичні партії, конкурентні і вільні вибори тощо.

Проблеми євроінтеграції України - це не лише питання її заяви щодо членства та очікування позитивного рішення з боку ЄС. На багатовимірний процес вступу України до ЄС, в тому числі й на економічне зростання та становлення української політичної нації як члена об'єднаної Європи,

вирішальний вплив матиме демократична внутрішньополітична консолідація. Вона має базуватися на виборі, зробленому українським суспільством на користь інтеграції до ЄС, та означати, передусім, зміцнення демократії, верховенства права і громадянського суспільства.

Українська політична еліта має здійснювати конкретні кроки на цьому шляху, залучаючи провідні наукові сили до цього процесу, а не обмежуватися декларативними заявами. Кінцевою метою має бути побудова розвиненої країни, реального, а не декларативного утвердження в Україні європейських життєвих стандартів.

З іншого боку, успішна євроінтеграція вимагає виконання багатьох умов, більшість яких, безумовно, належить до сфери внутрішньої політики. Європейський вибір України перебуває у тісному взаємозв'язку зі спрямуванням і характером перетворень у нашій країні. Можна сказати й по-іншому: пріоритети нашого розвитку і наші цілі збігаються з цілями і стандартами Європейського Союзу.

Спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи в Україні заснована на необхідності мінімізації жорсткого регіонального зсуву у політичній свідомості громадян України, який, зокрема, проявляється у девіації процесу формування партійної системи.

Перерозподіл ресурсів і стагнація інвестиційного процесу гальмують розвиток громадянського суспільства, уповільнюють перетворення кулуарної політики на публічну. Це негативно позначається на прозорості партогенезу, що виражається в зростанні інтересу до партій з боку галузевих, регіональних, відомчих та інших груп впливу. Партійна палітра в цьому випадку відображає не соціальну стратифікацію, а стратифікацію політичних, економічних (читай – регіональних, кланових) еліт, які перенесли боротьбу між собою до сфери партійної політики. В цьому аспекті, на нашу думку, одним з елементів вирішення проблеми видається позбавлення більшості населення елементів патріархально-містечкової політичної культури та його залучення до глобальної демократичної політичної культури через адаптацію цінностей європейської цивілізації.

Що ж характеризує європейську модель політичної системи? Насамперед те, що при всій різноманітності форм республіканського правління вони функціонують у режимі демократії. Причому, як зазначала колишній міністр закордонних справ Швеції А. Лінд, „європейська демократія спирається на національні уряди та парламенти” [7].

Саме демократія і є специфічною ознакою „європейськості” влади, яка функціонує за принципами поділу її функцій, що сприяє ефективності управління суспільними процесами.

Європейська інтеграція для України є пріоритетом не тільки зовнішньої політики, але й рушійною силою внутрішніх трансформацій. В Україні переважна більшість політичних сил і пересічних громадян

не бачить альтернативи демократії, продовженню процесу інтеграції до європейських структур. Адже досвід багатьох країн свідчить, що вирішальну роль для їх вступу до ЄС відіграли, перш за все, політичні чинники, такі, як підтримка демократії, а не економічні кошториси [8]. Наша європейська доля залежить від нас самих, від наших успіхів на шляху внутрішніх реформ. Україна наблизатиметься до Євросоюзу лише одночасно з процесом поширення в українському суспільстві європейської політичної культури, європейських суспільних відносин, європейського способу мислення.

В ракурсі дослідження спільності внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України важливим аспектом постають політичні передумови створення об'єднаної Європи. Головним серед них було те, що Європа постала перед чіткою альтернативою: або інтеграція, або авторитарна дестабілізація. В цьому сенсі європейська інтеграція стала панацеєю для багатьох країн від рецидивів авторитаризму і тоталітаризму, а ЄС став клубом демократичних держав.

Таким чином, на викликає сумніву, що і за сучасних умов ЄС має історичне завдання взяти на себе відповідальність за спільний континент та сприяти політичному і економічному розвитку всієї Європи. Він має спільні із східноєвропейськими країнами цінності, а отже євроінтеграційні процеси можуть розглядатися як інструмент і механізм поширення демократії. Зазначені країни вбачають в європейській спільноті гарантії стабільності, свободи й добробуту і чекають нагоди для спільного здійснення європейської інтеграції. Для нових демократій, в тому числі й для України, ЄС залишається привабливою ідеєю, символом основоположних прагнень, які протягом довгих років авторитарного і тоталітарного правління зберігали народи цих країн. Тому вдосконалення політичної системи України на основі вибореної свободи і демократичних цінностей та стабілізація внутрішньополітичного розвитку становить, безумовно, обоюсторонній інтерес нашої держави та ЄС.

Як показує досвід ХХ століття, для успішної модернізації необхідні два чинники: внутрішня готовність суспільства, що модернізується, до глибоких політичних реформ, які обмежують владу бюрократії і встановлюють адекватні правила гри для основних політичних акторів; бажання і здатність найбільш розвинених країн світу надати даному суспільству ефективну економічну і політичну допомогу і тим самим пом'якшити наслідки реформ. Саме поєднання таких чинників і обумовлює взаємовплив та паралельне прискорення процесів європейської інтеграції України і вдосконалення її політичної системи.

Внутрішні трансформації в Україні потрібні для того, щоб уникнути повернення до стратегії централізації і державного патерналізму, як це трапилося в Росії. Розвиток України як держави з парламентською формою республіканського правління має стати, з одного боку, чинником ліквідації передумов для повторного встановлення авторитарного режиму,

з іншого – чинником, який сприяє вступу нашої країни до ЄС. Зволікання з конкретними пропозиціями від ЄС щодо вступу пов'язані, насамперед, з молодістю демократичного режиму в Україні і можливістю повернення до влади недемократичних сил.

Як зазначають американські вчені С. Левицькі і Л. Вей, тісний геополітичний, соціально-економічний та культурний зв'язок посттоталітарних країн з розвиненими демократіями завдяки трансформації міжнародних норм у внутрішні вимоги породжує демократичний тиск, який є більш систематичним і навіть більш ефективним, ніж каральні заходи з боку західних держав [9]. „Як показує досвід розширення ЄС, довготривала політика інтеграції може розширити та поглибити зв'язок (посттоталітарної країни з міжнародною демократичною спільнотою – **Ф. Б.**) через якийсь час з вражаючими результатами в строках демократизації. Це означає, що у середньо- та довготривалому проміжку часу західна політика широкого залучення матиме значно більший демократизаційний вплив, ніж політика ізоляції і санкцій” [10].

Прагнучи до інтеграції, слід пам'ятати про закон сполучених посудин: щоб уникнути небажаних наслідків різких суспільно-політичних змін, не створювати ґрунту для невдоволення окремих соціальних груп і появи конфліктів, є необхідним досягнення політичною системою України європейського рівня розвитку.

В цьому аспекті не може лишитися поза увагою ще одна важлива детермінанта спільності внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України, а саме побудова сучасного інформаційного суспільства, що має на увазі створення єдиного комунікаційного простору, заснованого на спільних демократичних цінностях, таких, як прозоре і відповідальне управління, вільний обмін інформацією і знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей та думки інших людей, яка має забезпечити гармонійне включення України в європейську спільноту.

Конкретними заходами в цьому напрямі, на нашу думку, можуть бути: здійснення політичних реформ з метою створення відкритості, ефективності, конкуренції і використання інновацій, які доповнювалися б заходами із забезпечення соціальної згоди; активне використання інформаційних технологій у сфері політики і державного управління та сприяння наданню в режимі реального часу послуг, необхідних для підвищення рівня доступності органів влади для всіх громадян.

Сутність державної політики щодо демократизації відносин між владою і суспільством, зростання громадської довіри до влади проявляється в утвердженні пріоритету прав і свобод громадянина, неупередженості у ставленні до громадян. При цьому оцінка ефективності роботи державних служб і державного сектора в цілому визначається й відкритістю уряду.

Особливого значення у цьому сенсі набуває формування „електронного уряду”. Принцип його функціонування полягає в інтерактивному

спілкуванні населення з урядовими структурами та дистанційному наданні йому державних послуг. „Електронний уряд” має на меті використання сучасних комунікаційних технологій для забезпечення вільного доступу громадськості до державних структур та впливу на процес прийняття рішень, що, зрештою, має сприяти підвищенню ефективності державного управління. Це засвідчує, до речі, практика європейських країн.

У Німеччині, виходячи з потреб створення системи державного інформування в умовах вільного суспільства, було утворено відомство преси та інформації федерального уряду. До його структури входить управління, яке опікується винятково роботою усередині країни. На нього покладаються завдання інформування громадян і засобів масової інформації про політику федерального уряду [11]. Отже, „для діяльності всіх складових інформаційного забезпечення функціонування політичної системи Німеччини невід’ємними є демократичні засади і демократичні свободи, дотримання конституційних прав і гарантій щодо безперешкодного отримання і розповсюдження інформації. Все це є надбанням розвинутої демократії, її атрибутом і запорукою динамічної рівноваги політичної системи держави та поступу громадянського суспільства...” [12].

У Великій Британії реалізується програма „Електронні громадяни, електронний бізнес, електронний уряд. Стратегічна концепція обслуговування суспільства в інформаційну добу”. Її мета – аналіз і конкретизація процесу переходу до „уряду інформаційного століття”. В програмі, зокрема, розглядаються такі питання: розширення спектра послуг; забезпечення повного охоплення громадян урядовими послугами; радикальне поліпшення використання інформації тощо. За прогнозами спеціалістів, якщо розвиток мережі Інтернет та її використання в межах цієї програми залишаться на нинішньому рівні, Велика Британія у найближчий час створить найсучасніший „електронний уряд” [13].

У березні 2000 року Європейська комісія ухвалила нову десятирічну програму „Електронна Європа” (e-Europe), основною метою якої є прискорення руху Європи до інформаційного суспільства. Серед ключових завдань є і функціонування електронного уряду (e-Government) [14].

В цьому контексті відкритість органів державної влади становить для України європейський підхід щодо взаємодії уряду, приватного сектора та суспільства. Україна на шляху євроінтеграції мусить вирішити складні завдання освоєння механізмів інституціональної демократії. „Цей процес зближення, який вимагає трансформації політичного, економічного і соціального устроїв, є настільки ж важливим, як і саме членство у ЄС” [15].

Наша держава усе ще має шанс встигнути потрапити до клубу держав, які змогли без значних втрат пройти шляхом демократичних інституційних реформ. Іншими словами, необхідно визнати, що українські проблеми не унікальні, а їх вирішення полягає в ефективному використанні досвіду наших європейських сусідів, який є надзвичайно важливим для

становлення сучасної демократичної політичної системи.

Література:

1. Див.: **Pehe J.** Consolidating Free Government in the New EU // Journal of Democracy. – 2004. – Vol. 15. – No. 1. – P. 38-39.

2. Ibid. – P. 39.

3. **Гаврилишин Б.** Україна у світовому контексті // Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку / Упоряд. О. Судакова. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2007. – С. 83.

4. **Rupnik J.** Concluding Reflections // Journal of Democracy. – 2004. – Vol. 15. – No. 1. – P. 78.

5. **Карась А.** Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неklasичних інтерпретаціях: Монографія. – Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 261.

6. Цит. за: **Карась А.** Вказ. праця. – С. 261.

7. Цит. за: Европа перемен: концепции и стратегии интеграционных процессов: монография / Под. ред. Глухарева Л. И. – М.: Крафт+, 2006. – С. 83.

8. Див.: **Inotai A.** The CEECs: From the Association Agreements to Full Membership // The Expanding European Union. Past, Present, Future / Redmond J., Rosenthal G. (Hrsg.). – Boulder, 1998. – P. 159.

9. Див.: **Levitsky S., Way L. A.** International Linkage and Democratization // Journal of Democracy. – 2005. – Vol. 16. – No. 3. – P. 33.

10. Ibid.

11. Див. дет.: **Кудряченко А.** Інформаційне забезпечення функціонування політичної системи ФРН // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К., 1999. – С. 139 - 147.

12. Там само. – С. 147.

13. Див. дет.: **Чернов А. А.** Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы. – М.: „Дашков и К”, 2003. – 232 с.

14. Там само. – С. 71 - 72.

15. **Гаврилишин Б.** Вказ. праця. – С. 85.